

2665

BUDAPESTI FINNUGOR FÜZETEK

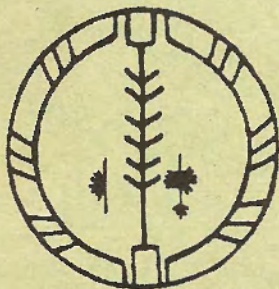
2.

Kszenofont Szanukov

**A cseremiszek
múltja, jelene, jövője**

Fordította, jegyzetekkel és mellékletekkel ellátta:

Kemény Attila

BUDAPEST 1996

BUDAPESTI FINNUGOR FÜZETEK

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Finnugor Nyelvtudományi Tanszéke
és a Numi-Tórem Finnugor Alapítvány tudományos kiadványsorozata
Megjelenik füzetenként

*

Felelős szerkesztők:
DOMOKOS PÉTER és KLIMA LÁSZLÓ

*

Technikai szerkesztő:
JANURIK TAMÁS

*

Készült a KEL-PRINT nyomdában
Budapest, XIV., Amerikai út 84-86.
Felelős vezető: KELPIN LÁSZLÓ

*

Megrendelhető:
ELTE Finnugor Nyelvtudományi Tanszék
1052 Budapest, Piarista köz 1.

BUDAPESTI FINNUGOR FÜZETEK

2.

Kszenofont Szanukov

**A cseremiszek
múltja, jelene, jövője**

Fordította, jegyzetekkel és mellékletekkel ellátta:

Kemény Attila

BUDAPEST 1996

A fordítás az alábbi kiadás alapján készült:

Ксенофонт Сануков ⁽¹⁾

Марийцы: прошлое, настоящее, будущее
Йошкар-Ола, 1992

*

Az eredeti művet kiadta:

Демократическое общественное объединение
Марий Ушем ⁽²⁾

*

A fordítást az eredetivel összevetette:

DR. KATONA ERZSÉBET

ISSN 1219-9249
ISBN 963 463 062 6

(1) Kszenofont Szanukov professzor a történettudományok doktora, a Mari Köztársaság érdemes tudósa, tanszékvezető a Mari Egyetemen. A mezei cseremisz **ОНЧЫКО** (Előre), valamint a hegyi cseremisz **У сем** (Új dallam) folyóirat szerkesztőségének egyaránt tagja.

*

(2) Az egyesület címe:

Марий Ушем, 424001 Йошкар-Ола,
проспект Гагарина 8. ком. 115.

*„Keljetek fel, álljatok fel, látjátok, hosszú még az út.
Utol kell érniünk a többi népet, hogy egyenlők legyünk velük.”*

Tyihon Jefremov–Unyzsinszkij¹

Az utóbbi időben az egész világon előtérbe kerültek a nemzetiségi problémák. Tudományos viták folynak róluk, politikai elemzések tárgyát képezik. E problémák elsősorban az olyan nagy méretű és soknemzetiségű országokban vetődnek fel, mint a miénk. Mi azzal áltattuk magunkat hosszú időn át, hogy teljes egészében és véglegesen megoldottuk a nemzetiségi kérdést, s hogy megbonthatatlan egységet alkotnak hazánk népei. Kézlegyintéssel intéztük el egyes nyugati szovjetológusok „megalapozatlan” prognózisait, amelyek nemzetiségi konfliktusok kirobbanásának veszélyére figyelmeztettek. A jóslatok beigazolódtak. A gyors változások korát éljük ebben a hatalmas, soknemzetiségű országban.

Vajon milyen helyet foglal majd el népeink egyike vagy másika a megújuló társadalomban, az egységesülő Európában és általában véve a civilizált világban, ahová mindannyian igyekszünk? Mit hoznak számára az eljövendő változások? Ilyesféle kérdések fogalmazódnak meg a népük sorsán töprengő emberekben; effajta problémák foglalkoztatnak engem, Oroszország egyik kis népének fiát.*

Népeink sorsán tűnődve rájövünk, hogy a múltbeli események milyen nagy mértékben meghatározzák a jelenkori folyamatokat. Megalapozhatják egy nép újjászületését, de előidézhetik a történelem színpadáról való letűnését is.

A mi őseink hosszú századokon át nemzedékről nemzedékre hagyományozták az „élet vize”-ről szóló legendát. A legenda szerint amíg a gonosz erők által elrabolt varázserejű víz meg nem kerül, addig folyton csak baj éri a cseremiszeket, s emiatt el is pusztulhat a nép.

* * *

A finnugor nyelvű népek csoportjába tartozó marik – korábbi hivatalos nevükön cseremiszek – a Közép-Volga-vidék őshonos lakói. Elődeik keletről és délről érkeztek. Főbb etnikai sajátosságaik már itt, a mai lakóhelyükkel nagyjából megegyező területen alakultak ki, tehát a Közép-Volga-vidék autochton lakosságának kell tekintenünk őket. A nép önelnevezése – *mari* – egy ’ember, férfi’ jelentésű szóból ered.² A cseremisiz nép etnogenezisét az időszámítás szerinti I. évezred végére

* Az eredeti tanulmányban itt egy táblázat volt, amelyet a szöveg után található térképhez és táblázatokhoz csatoltam. (Kemény Attila)

datálják a tudósok. A keletről és délről betelepült népesség keveredése révén jellegzetes, europid és mongolid vonásokat ötvöző embertani típus formálódott ki.

A kazár források a Kr. u. X. században említik először a marikat *c.rm.s* néven,³ az orosz évkönyvek a XII. században *cseremisz* formában. (A *cseremisz* eredetileg nem volt gúnynév, jelentése: 'erdei ember' lehetett.)

A cseremiszek ősi lakóterülete a Volga mentén, az Oka torkolatától a Kazanka torkolatáig húzódott, kiterjedt az Alsó és a Középső Vetluga vidékére, valamint a Vjatka középső szakaszára, egészen a mai Kotyelnycsig. Az őscseremisz korban a finnugor nyelvű rokon törzsekkel való kapcsolatuk meglazult, és a Volga-vidékre benyomuló korai törökökkel kerültek szoros kapcsolatba.

Nehéz sors lett a cseremiszek osztályrésze. Már az ősközösség felbomlása idején, mielőtt államot alapíthattak volna, idegen hódítók telepedtek rájuk. Előbb a kazárok, azután a volgai bolgárok, majd a tatárok vetették őket uralmuk alá. Sok hányattatása ellenére a cseremisz nép fennmaradt a Kazár Kaganátusban, a volgai bolgár államban, az Arany Horda birodalmában és a Kazanyi Kánság idején is, igaz ugyan, hogy a törökség és a szlávság szorításában élettere egyre szűkült.

A korábbi történeti és néprajzi irodalomban igen elterjedt volt az a nézet, hogy a cseremiszek, amíg Oroszország kebelébe nem kerültek, félvad halászok és vadászok voltak. Az újabb régészeti leletek tanúsága szerint azonban letelepült életmódot folytattak; földműveléssel, állattenyésztéssel foglalkoztak, fejlett kézműiparral rendelkeztek – értettek a fémmegmunkáláshoz is –, amellet, hogy megtartották az ősi foglalkozási ágakat: a gyűjtögetést, a vadászatot, a halászatot és a méhészetet.

A XVI. század közepén a moszkvai állam és a Kazanyi Kánság hosszú háborúskodásának egyik fejleményeként a cseremiszek lakta föld Oroszország része lett.⁴ A hódítást a helyi lakossággal szembeni kegyetlenkedés kísérte, amelyre természetesen lázadás és ellenállás volt a válasz („cseremisz háborúk” a XVI. század második felében). Az ellenállás letörésére indított „büntető hadjáratok” valójában genocídiumot jelentettek, ezek következtében semmisült meg a cseremisz lakosságnak legalább a fele. Álljon itt az évkönyvíró meglehetősen jellemző leírása:

„S lőn nagy öldöklése az emberi nemnek, vérrel öntözése a barbárok földjének; a lápok s a cserjések, a tavak s a folyóvizek cseremisz csontokkal teltek vala meg”.

Ez eleven, vérző sebként maradt fenn a nép emlékezetében, folklórjában. Akik megmenekültek a megtorlástól, de nem akartak fejet hajtani a hódítóknak, azok kelet felé, a Kámán túlra, az Ural hegységbe menekültek. Miután elszakadtak az anyanemzettől, ők lettek a keleti cseremiszek etnikai csoportjának megalapozói.

A behódolók rabigát vettek vállukra; utódaikra is azt hagyták örökségül. Ismétlődő felkeléseiket a cári rendszer elfojtotta. Az újabb és újabb leszámolások az alázat és a reménytelenség érzését erősítették a nép lelkében.

A XVIII. századra a nagyarányú és erőszakos hittérítés nyomta rá bélyegét. A cseremiszek közül sokan – főleg a keleti vidékeken élők – mégis megőrizték pogány hitüket. Ők *csimari*-nak nevezték magukat, ami azt jelenti: 'igazi mari'. Kikartottak saját vallásuk mellett, mondván: „Ha a hitünk elvész, mi magunk is elveszünk”. Másfelől viszont épp a nagyarányú hittérítésnek köszönhető, hogy megkezdődött az alapfokú, anyanyelvű egyházi oktatás, hogy az egyházi irodalom kiadása céljából megszületett a cseremiszi írásbeliség, hogy képzett papok, hittérítők kerültek ki az őslakosság köréből, akik egyszemélyben néptanítók, irodalmárok, fordítók, a népi kultúra kutatói is voltak.

A cseremiszek egész története valójában elnyomott, megalázott, üldözött emberek története. Mélyen bevésszódott a nép emlékezetébe az „élet vizéről” szóló rege,⁵ amelynek tanulsága az, hogy a gonosz erők által elrabolt csodaszert vissza kell szerezni. Ám a reménység, hogy ez sikerülhet, igencsak megfogytakozott az idők folyamán. Ne csodálkozzunk rajta! A cárizmus ugyanis a nemzeti és gyarmati elnyomás politikáját alkalmazta a cseremiszekkel – csakúgy mint a többi „másfajtájú” néppel – szemben. Arra törekedett, hogy megakadályozza politikai, szociális, gazdasági és kulturális fejlődésüket.

A XIX. és a XX. század fordulóján a történelem színpadára lépett a nemzeti elkötelezettségű, demokratikus cseremiszi értelmiség. Kegyetlen nemzeti és gyarmati elnyomás közepette, a félelem nyomasztó légkörében. Az értelmiség jelentős része ezért hosszú ideig szégyellte, titkolta nemzeti hovatartozását. Kevesen ismerték fel, hogy az adott helyzetben mennyire fontos a cseremiszi lélek megszabadítása a megalázottság érzésétől, a nemzeti kisebbségi kényszerképzetétől, mennyire fontos, hogy legyőzzék félelmüket és nyíltan hirdessék: mi sem vagyunk alábbvalóak a többi népnél, egyenrangúak akarunk lenni velük.

A cseremiszi irodalom megalapozója, Sz. G. Csavajin⁶ így emlékezett vissza erre az időre: „Az 1905. évi forradalom felébresztette a mari értelmiség nemzeti öntudatát. Olyanok, akik azelőtt szégyelltek, hogy marik, egyszeriben mari irodalomról, könyvről, újságról kezdtek beszélni”.

A hazafias érzelmű demokraták létrehozták az anyanyelvű sajtót. V. M. Vasziljev és P. P. Glezgyenyev szerkesztésében évről évre megjelent a *Marla Kalendar*.⁷ Mari újságot adtak ki *Vojna uver* ('Hadtudósítások') címmel. Az értelmiség

fáradozásának eredményeként megszületett a szépirodalom és fejlődött az anyanyelvű iskolai oktatás.

Az 1917. évi februári forradalom után a kis népek bizakodással tekintettek a jövőbe: azt remélték, hogy végre bekövetkezik a demokratikus átalakulás. 1917 júliusában tartották a cseremiszek első összoroszországi kongresszusát az Ufai Kormányzósághoz tartozó Birszk városában. Ennek az eseménynek nagy szerepe volt a cseremiszek nemzeti öntudatra ébredésében. Hazafias szervezetek jöttek létre *Marij Usem* ('Mari Szövetség v. Egyesület') néven, ezek kultúraápoló, népművelő munkára vállalkoztak. Augusztus 25-én jelent meg az *Üzsara* ('Hajnal') első száma. Pártoktól független, haladó szellemű lapként indult.

Még az októberi forradalmi fordulat is a népek önrendelkezésének és kulturális fejlődésének ígérete jegyében ment végbe. A bolsevikok kormányzásuk első éveiben igyekeztek megfelelni a várakozásoknak. Ezt az új életre ébredt cseremisz nép is érzékelte. Örömmel fogadta a szovjet hatalom által a nemzetek egyenjogúságáról meghirdetett elveket, amelyeket az Oroszország népeinek jogairól szóló deklaráció fogalmazott meg. Az 1918 februárjában Kazanyban tartott Mari Nemzeti Kongresszus kimondta: „Minden eszközzel támogatni kell a szovjethatalmat”. Ez a kongresszus a nemzeti öntudat erősítése szempontjából igen fontos határozatot hozott: „A nép jelenlegi cseremisz elnevezését, tekintettel idegen eredetére, fel kell váltani történetileg kialakult nemzeti elnevezésével, a *marival*”.

1920 novemberében létrehozták a Mari Autonóm Területet. Az autonómia kezdetben valódi tartalommal bírt, nem pusztán formalitás volt. Az állami vezetés támogatást nyújtott a kis népeknek gazdasági és kulturális elmaradottságuk leküzdésére. A területi autonómia a történelmi okok miatt a Mari Autonóm Területen kívül élő cseremiszek számára biztosított kulturális autonómiával párosult. Az irodalom, a művészet, az anyanyelvű könyvnyomtatás és oktatás gyors fejlődése jellemzi ezeket az éveket.

Az anyanyelv használata széles körben elterjedt; nemcsak az iskolában, a szépirodalomban, folyóiratokban vált egyre általánosabbá, hanem a hivatalos levelezésben, az ügyintézésben és a közszereplésben is. Határozat született, amely a „*ma-ri nyelv realizációját*” írta elő. A gazdasági és az államigazgatási szférában „az apparátus őslakosokkal való feltöltését”-nek elve érvényesült, cseremisz „vezető káderek kiemelése és kiképzése” révén.

A harmincas években az összes általános iskolai tanuló anyanyelvű oktatásban részesült. Két főiskolát alapítottak: egy pedagógiait és egy erdőészetit. Megkezdte

működését a Mari Tudományos Kutató Intézet, a nyelv, az irodalom és a történelem kutatásának legfőbb műhelye.

E rövid időszak alatt megpezsdült az irodalmi élet: valamennyi műfaj fejlődésnek indult. Érdeemes megnevezni néhány olyan író, akik dicsőséget szereztek nemzetüknek: Sz. Csavajn, M. Sketan, N. Ignatyev, Olik Ipaj. A szépirodalom és általában az írásbeliség mindkét irodalmi nyelven – a mezei-keleti és a hegyi cseremisiz nyelven – egyaránt virágzott. A színész Jivan Krilját az egész világ megismerhette a *Puryovka v zszizny* ('Beutaló az életbe') című film Musztafa szerepében.⁵ Sokak számára nem ismeretlen a festő A. V. Grigorjev neve – ő volt az egyik alapítója és vezetője a Forradalmi Oroszország Művészeti Szövetségének –, továbbá a tudós mezőgazdász V. P. Moszolóvé, a polihisztor V. M. Vasziljev vagy L. J. Mendijarov – ő a népművelés megszállottja volt –, s még lehetne folytatni a felsorolást. A fiatal nemzeti színház, amely sok tehetséges színészt és rendezőt nevelt ki (például V. Sz. Mejerhold tehetséges tanítványát, A. I. Majuk-Jegorovot), szakmailag megerősödött.

Jelentős értelmiségi csoport formálódott ki, amelybe természetesen azok az alkotók is beletartoztak, akik még a forradalom előtt kezdték pályájukat, de csak ezekben az években kaptak lehetőséget tehetségük teljes kibontakoztatására.

Sajnos már a harmincas évek elején megkezdődött a „burzsuj”-nak és nacionalistának kikiáltott párton kívüli szakemberek meghurcolása. Egyeseket börtönbüntetésre, másokat szülőföldjük elhagyására ítélték. (L. J. Mendijarov, V. M. Vasziljev, F. J. Jegorov, T. J. Jevszejev stb.)

Valóságos tragédiaként élte meg a cseremisiz nép a harmincas évek végét. A sztálini diktatúra ekkor már közvetlenül a nemzeti törekvések elnyomására irányult. Ennek az lett a következménye, hogy romba dőlt mindaz, ami az előző két évtized alatt felépült. A kultúra megújításában, a nemzeti értelmiség kifejlesztésében – a jó irányú nemzetiségi politika támogatásával – elért minden eredmény semmivé lett. Megsemmisült a még meg sem erősödött nép színe-virága. A nemzeti értelmiség első nemzedékét gyakorlatilag kiirtották „burzsoá-nacionalista szervezkedés”-ben való állítólagos részvétele miatt. A vád szerint a „szervezkedésnek” az volt a célja, hogy a Mari Autonóm Területet kiszakítsa Oroszország testéből és Finnországhoz csatolja. A mari irodalom megalapítója, Sz. G. Csavajn, le tartóztatása és első megveretése után így szólt kínzóihoz: „Van nekem egy nagy érzésem. Ez a mari népem iránti szeretet. Ha a nép iránti szeretet vétek, akkor bűntesetek meg érte”. Kíméletlenül megbüntették.

Népünk kultúrája, öntudata nagy veszteséget szenvedett, ennek következményei még most, fél évszázad múltán is érzékelhetők. Mind az irodalomban, mind a művészetben, de mondhatjuk, hogy az egész kulturális életben hanyatlás következett be. A mari írásbeliség, az anyanyelvű sajtó jó ideig a bénultság jeleit mutatta. Annyira visszavetette a kultúra fejlődését a sztálini politika, hogy az 1937 előtti időszak színvonalát mindmáig nem sikerült elérni.

Legjobb fiaink és lányaink ezreinek vértanúhalála már önmagában is iszonyatosan nagy veszteséget jelent. A véres leszámolásnak azonban más – nem kevésbé súlyos – következménye is lett. Még ma is Damoklész kardjaként fenyeget bennünket a rettenetes vád: „nacionalizmus”, és ez azóta van így, hogy a népe kultúrájáért és nyelvéért rajongó, s emiatt „burzsoá–nacionalistá”-nak nyilvánított fiatal cseremisiz értelmiség megsemmisült. Ezzel a váddal illetnek bennünket, ha valaki szót emel nemzeti kultúránkért, anyanyelvünkért, szokásainkért és hagyományainkért, ha valaki csak említeni is meri a nemzeti káderek képzésének problémáit. A nép körében, de még a vezetőkben is eluralkodott a rendszer által kiváltott félelem. Erősödőben lévő nemzeti öntudata elfojtásával ismét rabságra és megalázkodásra kárhoztatták a cseremiszséget.

A „nacionalisták”-nak, azaz a mari nyelv és kultúra elkötelezett híveinek megsemmisülése után olyan vezető réteg, olyan „értelmiség” jutott szerephez, amely a nemzeti kérdések iránt tökéletesen érzéketlen volt, és a nemzeti öntudatot – mint afféle fölösleges terhet – nem vállalta fel. Ez a vezető garnitúra birtokolta a hatalmat a harmincas évek végétől egészen a legutóbbi időkig, amíg át nem adta helyét az általa kinevelt új generációnak. Ők egy szerfölött érdekes, Lenin által „eloroszosodott másfajtájúak”-nak nevezett kategóriába sorolhatók. Mivel nemzettudatuk nem volt, ritka kivételtől eltekintve azzal alapozták meg karrierjüket, hogy megtagadták a nemzeti érdekek érvényesítését, és tüntetően lenézték annak a népnek a nyelvét és kultúráját, amelyből származtak. Kétségtelen, hogy évtizedeken keresztül nem a kívülről jöttek, hanem ezek a saját gyökereiktől elszakadt túlbuzgó adminisztrátorok akadályozták a nép szellemi fejlődését.

A cseremisiz értelmiség új nemzedékének nemcsak a külső nehézségeket, hanem saját gátlásait is le kellett küzdenie, ráadásul úgyszólván előlről kellett kezdenie a kultúrateremtést. Az 50-es évek közepén került sor a sztálini önkénynek áldozatul esett alkotók rehabilitálására. Ez tette lehetővé, hogy a 20-as években és a 30-as évek első felében született irodalmi és művészeti alkotások visszerüljenek a nemzet kulturális értékeinek tárházába, valamint azt, hogy a csere-

misz értelmiségi nemzedékek megszakadt láncolata összeforrjon. 1954-ben újra-
indult az 1937-ben betiltott irodalmi, művészeti és társadalompolitikai folyóirat,
most már *Oncsiko* ('Előre') néven.

Az utóbbi fél évszázad alatt sok mindent elértünk, mégsem sikerült helyreállítanunk mindazt, amit a sztálinizmus lerombolt. Kultúránk helyzete a pangás évei alatt több szempontból is rosszabbodott. Különösen a nyelvhasználat és az ezzel kapcsolatos nyelvfejlődés tekintetében nagy a visszaesés. A harmincas évek első felében több mari nyelvű kiadvány jelent meg, mint napjainkban. Főként a dialektusnak nyilvánított hegyi mari nyelv⁹ került nehéz helyzetbe. A 60-as években az SZKP Központi Bizottságának utasítására olyan határozat született, amely elrendelte az orosz nyelvű oktatásra való áttérést. A köztársaság fővárosában, Joskar-Olában az egyetlen cseremisz tannyelvű iskolát még 1937-ben bezárták. Ezután a járási székhelyeken és a vegyes lakosságú községekben is egyre több iskolában szűnt meg nem csupán az anyanyelvű oktatás, hanem a mari nyelv tantárgyként való tanítása is. Sajnos, a szintiszta cseremisz falvakban is megindult ez a folyamat.

Az intellektuális szférából kiszorultak a mari szavak, nyelvünk amolyan konyhanyelv lett: már csak a köznapi életben használatos. A városokban már a családi társalgás nyelveként is egyre ritkábban hallható. Az elmúlt negyedszázad folyamán felnövekedett cseremisz generáció legtöbb tagja csak utcai-köznapi szinten beszél, vagy egyáltalán nem tud cseremiszül. Az 1989. évi népszámlálás szerint a magukat cseremisznek vallók 20 %-a nem tekinti anyanyelvének népe nyelvét (1959-ben ez az adat még csak 5 % volt).

Az emberek többségének tudatából kitörlődött (vagy soha nem is rögzült benne), hogy az anyanyelv ismerete társadalmi szükséglet. Ha szóba kerül ez a téma, gyakran hangzik el effajta megjegyzés: „A mari nyelvre csak a buszmegállóig van szükség”. És valóban, elég, ha elmegy az ember egy járási székhelyre, netán a fővárosba, és cseremiszül szólal meg bármelyik hivatalban, áruházban vagy autóbuszon, máris úgy néznek rá, mintha nem volna normális.

Az említett nehézségek ellenére jó irányú folyamatok is megindultak. A háborút követő időszakban olyan neves írók munkássága teljesedett ki, mint M. Kazakov, V. Kolumb, s olyan művészeké, mint a festő Z. Lavrentjev vagy a zeneszerző A. Espaj és E. Szapajev. A színház világában új nemzedék jelent meg. Sok sikert aratott a *Marij El* nevű ének- és táncegyüttes. Megszületett a Mari Egyetem, a már meglévő erdészeti főiskola pedig általános műszaki főiskolává bővült. Joskar-Olában zenés színház nyílt. Ez a tény már önmagában véve is öröndetes, bár meg

kell jegyezni, hogy a színház működésének zenekultúránkra gyakorolt jótékony hatása a várakozástól messze elmaradt. A nemzeti szellemben fogant alkotások – például E. Szapajev és I. Molotov operái, A. Luppov és A. Jasmolkin balettjei – nem maradtak sokáig színen.

Egy különleges iskolával érdemes részletesen is foglalkoznunk.

A 60-as évek elején művészeti (zenei és képzőművészeti) képzést nyújtó bentlakásos iskola létesült Joskar-Olában, az őslakosság tehetséges gyermekei számára. Annak idején bizony elhangzottak olyan vélemények – ma is akadnak, akik úgy gondolják –, hogy ha kizárólag az őslakosság gyermekeinek nyitunk iskolát, akkor a nacionalizmusnak adunk tápot.

Erre a „nacionalista” lépésre azonban nagy szükség volt. Ugyanis a szokványos zeneiskolák és a művészeti képzést nyújtó tanintézetek mindegyike városban vagy városias nagyközségben működik, ahol csekély a cseremiszek száma (70 %-uk falun él), ráadásul gyermekeik már elszakadtak az anyanyelvtől, a mari kultúrától, így a nemzeti hagyományok továbbmentésére nem képesek. A népi kultúra iránti ragaszkodás csak a kistelepülések lakosait jellemzi; ezek gyermekeinek viszont nem adatik meg, hogy művészeti vagy zenei alapképzésben részesüljenek. A falusi gyerekek, miután az ilyen jellegű alapfokú ismereteket nem sajátíthatták el, nem juthatnak be a művészeti középiskolába sem.

Köztársaságunk eredményeket ért el a tehetséggondozás területén azáltal, hogy a zene-, a tánc- vagy a képzőművészet iránt fogékony falusi gyermekeket az említett bentlakásos iskolába, majd a megfelelő középiskolába, sőt felsőoktatási intézménybe irányította. A zene- és képzőművészet 70-es évekbeli fellendülése ezen iskola volt növendékeinek nevéhez fűződik. Közülük kerül ki a köztársaság kis méretéhez képest nagy létszámú zeneszerző- és képzőművész-szövetség tagjainak többsége.

Sajnos azonban művészeti életünk kiválóságainak gyermekei városban élnek, ahol eddig sem voltak, most sincsenek nemzeti iskolák, és ahol kiskoruktól kezdve az őslakosság számára nem éppen kedvező pszichikai és morális körülmények között nevelkednek. Még ha folytatják is szüleik foglalkozását, akkor sem lesznek a népi tradíciók továbbvivői. Személyi igazolványuk szerint cseremiszek ugyan, de tudatuk, lelkületük, világfelfogásuk és népük kulturális értékeihez való viszonyulásuk tekintetében nem azok.

Tragikus népünk számára, hogy nincs többgenerációs nemzeti értelmisége. Mi, cseremisztudósok, írók, művészek szinte valamennyien első generációsok, amo-

lyan fél-értelmiségek vagyunk. A nemzeti értelmiség következő nemzedéke ismét a falusi lakosságból emelkedik ki. És ez már negyedszer ismétlődik meg.

Az utóbbi időben a leghevesebb konfliktusokat a nemzetek közötti és a nemzetben belüli ellentétek okozták. Az idők folyamán felgyülemlett és elfojtott indulatok elszabadultak. Voltak olyan cseremiszt gondolkodók, akik ki merték mondani: a bajokat nem elhallgatni, hanem orvosolni kell.

Amikor a „glasznosztj”-ot meghirdették, felmerült bennünk az igény, hogy nyíltan beszéljünk népünk aggasztó állapotáról. Válaszul azonban záporozni kezdtek a nacionalizmus szokásos vádjai. Papírhegyek íródtak tele annak bizonyítására, hogy a nemzetről való gondoskodás nem nacionalizmus. Mindhiába! A nemzeti érdekek semmibe vételét ugyanakkor internacionalizmusnak kiáltják ki.

Így volt ez már a 30-as években, a sztálinizmus idején is, amikor a szovjet politika – amely előzőleg figyelembe vette a nemzeti érdekeket – torzulást szenvedett. Meghatározójává ugyanis „A nacionalizmust ki kell irtani!” sztálini iránymutatás vált. Ez a politika valójában a nemzeti kultúra gyökerestül való kiirtásához vezetett.

A sztálini parancs sikeres végrehajtása néhány kis nép – köztük a cseremiszt – nemzettudatának megsemmisülését eredményezte. Következésképp nekünk ugyanazzal a problémával kell megbirkóznunk, amely csaknem száz éve az első mari értelmiségek számára jelentett kihívást: a nemzeti újjászületés megvalósulása érdekében meg kell szabadítani a népet kisebbségi komplexusától és félelmeitől.

Ha erről esik szó, rendszerint megjegyzik, hogy a szórványban élő néprészeknél a szülők nemzetiségéhez és az anyanemzethez való tartozás tudata elsorvad. Ez az általános törvény a cseremiszek esetében pontosításra szorul. Még az általuk sűrűn lakott területeken – beleértve saját köztársaságukat, őseik földjét – is megfigyelhető az említett folyamat. A nép széttelepültségét jól mutatják az 1989. évi népszámlálási adatok. Az akkori Szovjetunióban 671 ezer volt a cseremiszek száma, de ebből csak 324 ezer, azaz 48 %-uk élt saját köztársaságában, ahol az összlakosság 43 %-át tette ki. Azzal, hogy a cseremiszek saját hazájukban nemzeti kisebbséggé váltak, helyzetük tovább súlyosbodott. A cseremiszek mostohagyermekké lettek őseik földjén. Köztársaságuk Legfelsőbb Tanácsában a vezetők és a küldöttek alig több mint 20 %-a mari nemzetiségű.

A dolog odáig fajult, hogy már azt is modortalannak, sőt provokátornak tartják, aki megkérdezi: mekkora a cseremiszek részaránya (nos, hát rendkívül ala-

csony) a műszaki értelmiségiek, a tudományos kutatók, a vezetők, a városi szakoktatási intézményekben tanuló – különösen a fontos és megbecsült szakmákat el-sajátító – diákok között? Ezeket az adatokat titkosították, nehogy rossz fényt vesse-nek köztársasági kormányzatunkra.

Gazdasági vezetőink között például gyakorlatilag nincs cseremisiz. Paradox a helyzet: idehaza nincs, a köztársaság határain túl viszont szép számmal akad. Hazai földön, ahol az őslakos nép kisebbségbe szorult, nehéz érvényesülni. Tudják ezt a felsőoktatási intézmények végzős hallgatói is. Ezért van az, hogy sok olyan mari fiatal, aki elvégezte például a műszaki főiskolát, jobbnak látja, hogyha elköltö-zik inkább bárhová, jó messzire, mintsem otthon maradjon. Ne gondoljuk, hogy hazafiatlanságuk miatt el kell ítélnünk őket. A megaláztatás és üldöztetés nyo-masztó légkörét, amely a Mari Köztársaságban a cseremiszeket körülveszi, már gyerekkoruktól kezdve alkalmuk volt alaposan megismerni. Ez ad magyarázatot másfelől arra, hogy a magukat oroszoknak vallók száma – főleg a városokban – nagy-mértékben növekszik, valamint arra, hogy a vegyes házasságokból származó gyer-mekek nem cseremiszként kerülnek nyilvántartásba. (A köztársaságban az ilyen házasságok összesen 15 %-ot tesznek ki, a városokban 22 %-ot.) Ők tovább növe-lik az „eloroszosodott másfajtájúak” amúgy is nagy számát.

A nemzettudat fejlődése, amelyet korunk jellemzőjeként emlegetnek, a Mari Köztársaságban még kevésbé érzékelhető, akárcsak Oroszország sok más terüle-tén. Máiig sem sikerült leküzdeni a nemzeti kisebbség és a szorongatottság érzetét; még mindig ezek nyomorítják a lelkeket. Annál is inkább, mivel a hazafi-ság minden egyes megnyilvánulása, a térdre kényszerítettségéből való felemelkedés minden egyes kísérlete a nacionalizmus vádjával találja szembe magát. A vádas-kodók között ott vannak a cseremisiz származású eloroszosodott vezetők is, akik saját állapotukat az internacionalizmus megnyilvánulásának tartják. Ezeknek a kollaboránsoknak nem kis szerepük volt abban, hogy a nemzeti értékek lenézésé-nek szemlélete meggyökeresedett a társadalmi tudatban.

A nacionalizmussal való megvádoltatás félelme és a szolgalelkület megmaradt a társadalmi tudat mélyén. Az, hogy a cseremiszek nemzeti öntudata alacsony szintű, nem magyarázható pusztán külső tényezőkkel, kényszerítő körülmények-kel. Elsősorban belső, lélektani okai vannak.

Ebben a vonatkozásban tanulságos a *Marij Usem* ('Mari Szövetség') elnevezé-sű nemzeti demokrata összefogás létrejöttének története. Létrehozását az alkotó, fiatal értelmiség *U vij* ('Új erő') nevű csoportja kezdeményezte. A fiatalokhoz ké-

sőbb középkorúak is csatlakoztak. Velük ellentétben a neves idősebb személyiségek jórészt külső szemlélői maradtak a szerveződésnek, sőt néhányan közülük szót emeltek ellene, és azzal fenyegetőztek, hogy megalakítják az *Interfront*-ot. 1990 áprilisában megtartották a mozgalom alapító kongresszusát. A *Marij Usem* a társadalmi élet részévé vált. Ez azt mutatja, hogy a nemzettudatban változás indult meg.

Alapszabályában a *Marij Usem* társadalmi szervezetként határozza meg önmagát. (A fiatalok ama indítványát, hogy társadalmi–politikai szervezetként legyen deklarálva, az alakuló ülés résztvevőinek többsége leszavazta.) Fő feladatának a megőrzést és a megújítást, nevezetesen a nyelv művelését, valamint a kultúra ápolását, ezáltal a közigazgatási határok által megosztott nép kulturális és etnikai összetartozás-tudatának megerősítését tekinti. (A cseremiszek 52 %-a él a köztársaság határain túl.) Az egyesület vezetősége a kitűzött cél elérése érdekében nemcsak lehetségesnek, hanem szükségesnek is tartja a mindenkori hatalmi szervekkel való együttműködést, feltéve, hogy azok törekvései összehangolhatók az egyesületével. Nem fordult szembe annak idején a Legfelsőbb Tanáccsal és a Szovjetunió Kommunista Pártjának helyi szerveivel sem. A konfrontáció hívei éppen emiatt döntöttek úgy, hogy kilépnek és megalakítják a *Kugeze mlande* ('Ősök földje') nevű társadalmi–politikai szervezetet. Az amúgy sem jelentős erők szétforgácsolódása természetesen árt a nemzeti újjászületés ügyének, és az oroszosító irányzat pozícióját erősíti. S ami a legfontosabb: gátolja a mozgalom társadalmi bázisának kiszélesedését.

Nemzeti demokratikus mozgalmunk egyelőre csak az értelmiség szűk rétegére terjed ki, nem jutott el a széles néptömegekhez; ott még nem aktivizálódtak az erők, az 1937 utáni dermedtség mind a mai napig nem engedett fel. Ott, a mélyben alig rendült meg a nómenklátúra uralma.

1990-ben – ahogy ironikusan mondani szokták – „függetlenségi parádékat” rendeztek országszerte. A szövetségi köztársaságok után az autonóm köztársaságokban is. A folyamatot elindító Tatarsztánban ma az tapasztalható, hogy a külsőségek mögött valódi önállósodási és nemzeti megújódási folyamat megy végbe, az óslakos tatár nép érdekeinek megfelelően.

A Mari ASZSZK-ban a függetlenségi törekvések kezdetben a pártállami vezetés és a népképviselői szervek gyanakvását váltották ki. Lassacskán azonban a köztársaság Legfelsőbb Tanácsának cégére alatt ülésező párt- és gazdasági aktívájött, hogy a megváltozott helyzet lehetőséget nyújt az új orosz vezetés által meg-

indított demokratikus átalakulás akadályozására. 1990. októberében lépett érvénybe a „Deklaráció a szuverenitásról”, és ezzel egy időben született meg az a döntés, hogy a köztársaság hivatalos elnevezéséből maradjon ki az „autonóm” jelző, továbbá az, hogy a Mari Köztársaság törvényeinek prioritást kell élvezniük az oroszországi törvényekkel szemben. Ennek első következményével máris számolhatunk: úgy tűnik, a mi hazánk lesz Oroszország egyetlen olyan területe, ahol nem lép hatályba a föld magántulajdonba adását előíró törvény. Ugyanis a párt bürokratikus nomenklatúrája, amely a Legfelsőbb Tanácsban¹⁰ túlnyomó többséget alkot, utólagos népszavazást erőszakolt ki erről a kérdésről 1991. március 17-ére. Minden lehetséges propagandaeszköz felhasználásával sikerült nemleges választ kicsikarnia arra a kérdésre, hogy magántulajdonba kerüljenek-e a földek.

Az álfüggetlenség mindenekelőtt az új közigazgatási és gazdasági struktúrába beépült párt-nomenklatúrának kedvez, s azoknak a monopol helyzetű nagyvállalatoknak – főként hadiipari üzemeknek – válik hasznára, amelyek azelőtt a szovjet állam tulajdonát képezték, és a termelőkapacitás több mint 80 %-ával rendelkeznek ma is. Róluk egy szót sem ejt a Deklaráció, bezzeg a légtér köztársasági tulajdonba vételét kimondja.

Sokan úgy gondolják, hogy a függetlenség kinyilvánítása minden esetben az őslakosság akaratát fejezi ki, és annak javára szolgál. Bizonyára a cseremiszi népi küldöttek is abban a hitben szavaztak a szuverenítésra és az autonóm státusz megszüntetésére, hogy nemzetük számára kedvező döntést hoznak. Be kell azonban látni: formális függetlenségünk azoknak a mesterkedéseknek az elleplezésére is alkalmas, amelyek konzerválni akarják az elavult szövetségi struktúrát, és az oroszországi demokratikus törekvésektől igyekeznek elszigetelni köztársaságunkat. Annak ismeretében, hogy a köztársaság szuverenítésát kinyilvánító Legfelsőbb Tanács létszámának alig egynegyed része mari nemzetiségű – ráadásul közöttük is sok olyan apparatcsik akad, aki szégyelli vagy nem ismeri anyanyelvét –, vajon feltételezhető-e, hogy sor kerül olyan jelentős törvények megalkotására, amelyek az őslakos nemzet érdekeit védik, annak igényeit elégítik ki, valamint reális lehetőséget biztosítanak kultúrája fejlődésére?

Ha a nemzeti függetlenségről beszélünk, kiemelt jelentőséget kell tulajdonítaniunk a nyelv kérdésének.

Kezdetről fogva kategorikus visszautasításba ütközik minden, a mari nyelv államnyelvvé tételére vonatkozó bátoratlan kísérlet. Formálisan két nyelvet nyilvánítottak hivatalossá. Ezzel nem került veszélybe az orosz nyelv monopolhelyzete.

A mari nyelv állami státuszának megvalósulása érdekében mégsem tettek semmit. Még az az elemi kérdés is elutasításra talál, hogy szinkrontolmács-készülék kerüljön a Legfelsőbb Tanács üléstermébe, így azok a felszólalók is oroszul kénytelenek beszélni, akik alig ismerik e nyelvet. A Legfelsőbb Tanács ülésein egyetlen cseremisiz szó sem hangzik el az elnök szertartásos *poro kecse* ('jónapot') köszöntésén kívül.

A nyelv kérdése természetesen alapkérdés, amikor a nép megmaradása kerül szóba, de tudni kell, hogy nem egyszerű kérdés. Sokan kétségbe vonják, hogy a mari nyelv be tudja tölteni a hivatalos nyelv szerepét. Valóban, az anyanyelv háttérbe szorítására irányuló politika évtizedei után van alapja a kétkedésnek.

Az olyan kis népeknél, mint a cseremisiz, a nyelv eljutott addig a határvonalig, amelyen túl, úgy tűnik, már visszafordíthatatlan folyamatok kezdődnek.

Anyanyelvünk vizsgálata alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy az már nem rendelkezik az egészséges szervezetekre jellemző immunitással: már nem képes megakadályozni az idegen szavak beözlését. Nem tudja magába építeni azokat, így nem válhatnak szerves részeivé. Jól megfigyelhető, hogy régi orosz jövővényyszavaink a mari hangtani szabályoknak megfelelően némileg módosultak, ellenben az utóbbi évtizedekben átvett szavak változatlan formában kerültek a nyelvbe. Ráadásul abban a végzetes 1937-es évben párthatározat rendelte el, hogy a cseremisiz helyesírást az orosz helyesíráshoz kell igazítani.

Sajnálatos módon saját nyelvészeink között is sok olyan akad, aki elítéli a 20-as években megkezdődött, majd a következő évtizedben megszakadt, s most, ötven év után folytatódó nyelvújítási kísérleteket. Pedig a közbeeső időszakban nyelvünk tovább szegényedett; különösen a közéletben használatos nyelv szókincsbeli fogyatékosságai szembetűnőek. Furcsa keveréknyelv – „makaróni-beszéd” – vált általánossá, ebben egyre növekedett az orosz szavak hányada; tömegével kerültek be olyan szavak is nyelvünkbe, amelyeknek megvan a mari megfelelője. A mai mari nyelv nehezen emészthető táplálék. Újságok és folyóiratok címére ezért érkezik oly gyakran cseremisiz olvasóktól is effajta panasz: „Ami cseremisizül van írva, azt nehezen értjük”.

Archívumokban kutatva nem kevés olyan mari nyelvű dokumentumot lehet találni, amely a 20-as, 30-as évekből származik. Ezzel szemben ma, „szuverén né vált” köztársaságunkban az ügyintézés és a hivatalos levelezés kizárólagos nyelve az orosz, még a tisztán cseremisiz tagságú kolhozokban, az Írószövetségben, a mari újságok és folyóiratok szerkesztőségeiben, a főiskolák cseremisiz nyelvi tanszé-

kein is. Egyedül a *Marij Usem*-ben folyik az ügyintézés anyanyelvünkön. Oda jutottunk, hogy sok iskolában orosz nyelven olvastatják a mari gyerekekkel a mari irodalom klasszikusainak műveit és a népköltészeti alkotásokat.

A kis népek felelősen gondolkodó értelmiségét aggodalommal tölti el, hogy anyanyelve kiszorul az intellektuális szférából, a hivatali gyakorlatból, s a hétköznapi életbe, a „konyhába” szorul vissza. Nálunk, cseremiszeknél már a családi körben használatos „konyhanyelvből” – különösen a felnőttek és a gyermekek társalgásából – is kezdenek kivészni a mari szavak. Nyilvános helyen ritkán hallható mari beszéd. Tegyük hozzá: nem csupán a városokban, ahol kevés cseremisz él, hanem a járási székhelyeken, a kolhozközpontokban is. Ennek az a fő oka, hogy ha oroszul beszélgetnek a cseremiszek, internacionalistának számítanak, ha anyanyelvüket használják, nacionalistának minősíthetik őket. A kétnyelvség széleskörű elterjedésének jelentőségét viszont nem lehet megkérdőjelezni: az nemzeteink együttélésének egyik eredménye.

A kétnyelvűség reális lehetőséget nyújt a bonyolult nyelvi problémák megoldására – ezt nagy előszeretettel hangoztatja mindenki. A gyakorlatban azonban egyoldalú értelmezése vált általánossá, amely szerint csak az nélkülözhetetlen és magától értetődő, hogy a másnemzetiségek jól beszéljenek oroszul. Egyik „nemzetiség” sem tagadja, hogy ez jótékonyan hat szellemi világára. Ugyanakkor a köztársaság pszichikai és morális állapotának javítása érdekében elengedhetetlenül fontos lenne a kétnyelvűség tágabb értelmezése. Mindkét nyelv ismeretét meg kellene követelni bizonyos munkakörök betöltőitől, például a köztisztviselőktől, az igazságszolgáltatás, az egészségügy és a kereskedelem dolgozóitól.

Az alkotmány kimondja: minden egyes állampolgárnak joga van arra, hogy bármely állami hivatalhoz anyanyelvén forduljon ügyével. Az alaptörvényben biztosított jogot azonban addig nem lehet érvényesíteni, amíg az államigazgatás hivatalnokainak állományba vételekor a helyi lakosság nyelvének ismerete nem szempont. A cseremisz értelmiség 1991 áprilisában tartott tanácskozásán a következő javaslatot terjesztették elő és fogadták el: össze kell állítani és a Legfelsőbb Tanács által jóvá kell hagyatni azoknak a munkaköröknek a jegyzékét, amelyek betöltéséhez nélkülözhetetlen a cseremisz nyelvtudás. Az óhaj süket fülekre talált.

Micsoda összehangolt sovíniszta–kolonialista támadás bontakozott ki – a „pártokraták” és a „demokraták” együttes hadművelete – a Mari Köztársaság elnökéről szóló törvénytervezet nyilvánosságra hozatala után. A tervezet egyik pontja úgy szólt, hogy meg kell követelni az elnöktől mindkét hivatalossá nyilvánított

nyelv ismeretét. E paragrafus ellenzői között cseremiszek is voltak. Milyen sebzettnek kell lennie a nemzeti léleknek, mennyire megalázottnak kell érezniük magukat az embereknek ahhoz, hogy a nacionalizmusval való megvádoltatástól félve ilyen lépésre szánják rá magukat!

Az elmondottak azt bizonyítják, hogy a cseremisz nép megmaradása, felemelkedése komoly akadályokba ütközik a nevét viselő köztársaságban. Míg korábban elhallgatták a problémákat, ma már lehet beszélni róluk, sőt némelyikük megoldására kísérlet is történik (például az iskolai oktatás és a könyvkiadás területén).

Új mari nyelvű napi- és hetilapok születtek: a *Marij csang* ('Cseremisz harang'), valamint a *Kugarnya* ('Péntek'). Új a *Szaman* ('Kor') nevet viselő folyóirat, és ismét kiadják a hegyi cseremisz *U szem*-et ('Új dallam'-ot). A *Jamde lij* ('Légyszépen') gyermekújság már nemcsak mezei, hanem hegyi cseremisz változatban is megjelenik.

A fenti eredmények elismerése mellett hangsúlyoznunk kell: megmaradásunk kérdése igen összetett kérdés, főleg nagyarányú széttagoltságunk és szétszóródottságunk miatt. Népünk lélekszámának több mint a felét teszik ki a Mari Köztársaság határain túl élő cseremiszek.¹¹ Ez a körülmény sajátos problémák forrása, amelyeket a hivatalos körök mind ez ideig letagadtak, napjainkban is kevés figyelmet fordítanak rájuk. Pedig cseremisz szórványok mennek veszendőbe: elszigeteltségük okán nem lehetnek részesei a nemzet felemelkedésének, sőt a környező más nemzetiségű – többnyire orosz – lakosságba való beolvadás veszélye fenyegeti őket.

Baskíriában hozzávetőlegesen 110 ezer cseremisz él, Tatarsztánban 20 ezer, a Kirovi Területen körülbelül 50 ezer, a Jekatyerinburgi (Szverdlovszki) Területen mintegy 30 ezer, Udmurtiában 10 ezer, s még lehetne sorolni. A Volga és az Ural közötti zóna eme régióit a cseremiszek régtől fogva sűrűn lakják, nagy etnikai tömböket alkotnak. Viszont ott van 12 ezer cseremisz Kazahsztánban, 8 ezer Krasznojarszk vidékén, 5 ezer a Donyec-medencében... Ők a szovjet korszakban vándoroltak ki – hogy önként vagy kényszerből, az más lapra tartozik –, új hazájukban szétszórta élnek, ezért asszimilálódásra vannak ítélve. Ezzel szemben a fentebb már említett körzetekben éppen zárt tömbökben való elhelyezkedésük teszi lehetővé nemzetiségi érdekeik, kulturális és nyelvi igényeik figyelembevételét.

Ezekben a körzetekben a nemzetiségi jogok gyakorlása a 30-as évek végéig biztosítva volt. A Szverdlovszki Területen mari nyelven is megjelent a megyei lap, létezett cseremisz tanítóképző. Ilyen a Kirovi Területen, Jaranszk városban is mű-

ködött. A Baskír ASZSZK-ban volt mari osztálya a köztársasági könyvkiadónak és mari szekciója az akkori közoktatási népbiztosságnak, néhány járásban csere-misz újságot is kiadtak. Az etnikai tömbök minden iskolájában lehetőség nyílt az anyanyelv tanulására. Anyanyelven történt a népművelés is. E tevékenység irányításával az Oroszországi Föderáció Közoktatási Népbiztossága volt megbízva. A 30-as évek végén mindez megszűnt. Csak Baskíriában, valamint Tatarsztán és Udmurtia néhány helységében maradtak fenn a cseremisiz iskolák, és egyetlen csere-misz járási lap élte túl a fordulatot. A határon túl sehol másutt nincs módjuk a cseremiszeknek arra, hogy cseremisiz könyveket vagy újságokat olvassanak, és hogy anyanyelvükön taníttassák gyermekeiket.

A *Marij Usem* éppen a köztársaság határain túl élő cseremiszekkel való kapcsolattartást, ennek révén a nemzeti iskoláik felélesztéséhez való segítségnyújtást, népművelési intézményeik és amatőr művészeti csoportjaik támogatását és az anyanyelvű sajtótermékek terjesztését tekinti fő feladatának. E feladat megoldását szolgálja az ottani állami szervekkel és társadalmi szervezetekkel való együttműködés. A határon túli cseremisiz lakosság körében többnyire kedvező fogadtatásra talál a Szövetség kezdeményezése. Például a Kirovi Terület két iskolájában vezették be a mari nyelvtanítást az előző tanévben.¹²

Az etnokulturális fejlődést tovább bonyolítja a cseremisiz etnosz kettőssége. Népünk két, egymástól nagymértékben különböző etnikai csoportból,¹³ a hegyi és a mezei cseremiszből áll. A köztük lévő kulturális és nyelvi eltérések olyannyira jelentősek, hogy eltérő etnikai tudattal rendelkeznek, s külön irodalmi nyelv alakult ki mindkettőjükénél. Meg kell jegyezni: ugyanez a képlet érvényes például a mordvinokra, akik erzákra és moksákra tagolódnak.

Miután az 1950-es évek elején lefolyt nyelvészeti vitában Sztálin nyilvánosságra hozta elméleti megállapításait, a mordvin és a cseremisiz nyelvészek kimondták: népük egységes nyelvvel rendelkezik, a népcsoportok ennek csak dialektusait beszélik. A mordvin nyelvészek idővel megváltoztatták véleményüket. A cseremisiz nyelvtudósok többsége ellenben makacsul kitart korábbi álláspontja mellett, elvitatva a hegyi cseremisizektől azt a jogot, hogy külön nyelvet tudjanak magukénak, ne csupán a cseremisiz egy nyelvjárását vagy változatát. Annak elismerése, hogy két mari irodalmi nyelv létezik,¹⁴ nem jelent a nép megosztására irányuló törekvést, nem veszélyezteti a kulturális felemelkedést sem.

Szeretném hinni, hogy a cseremisiz nép helyzete nem reménytelen, és hogy nincs igazuk rosszakaróinknak, akik a *Marij Usem*-ben végzett tevékenységünket

főlényesen így értékeli: kísérlet egy halott feltámasztására. Szeretném remélni, hogy még nem futottunk ki az időből, habár el kell ismerni, súlyos érvek szólnak amellett, hogy a cseremiszeket bejegyezzék a népek készülő Vörös könyvébe.¹⁵

A népi kultúra, amely sokkal kisebb mértékben károsodott, mint a nyelv, biztosítéka annak, hogy a megmaradásba és a nemzeti újjászületésbe vetett hitünk nem hiú remény. A nép századokon át megőrizte táncait, kedves dalait, díszes viseletét, ellenállt a népek és a kultúrák egybeolvasztását célzó törekvéseknek.

Az utóbbi évek figyelemreméltó jelensége, hogy érdeklődés mutatkozik a kultúra ősi, népi forrásai, a hazai folklór iránt – ez a nemzeti öntudat erősödését jelzi. Lelkes fiatalok tevékenykednek folklóregyüttesek és hagyományőrző körök sokaságában. A *Marij pamas* ('Mari forrás') nevű népi együttes nemcsak a Szovjetunió számos tartományában mutatta be népünk eredeti alkotásait, hanem egész sor más országban is, például Hollandiában, Spanyolországban, Magyarországon, Finnországban. A Truzsenyica gyár termékeiben újjászületnek és szépen fejlődnek a népi hímzés hagyományai. A kozmogyemjanszki szabadtéri múzeumban magas színvonalú népművészeti tárgyak gyűjteménye látható. Ez a hely a nemzetközi turizmus egyik állomása lett, ahol néhány éve rendszeresen mutatnak be ünnepi folklórműsorokat.

Mint mindenütt, a Mari Köztársaságban is elkezdődött a „nemzeti iskola” programjának kidolgozása. Ehhez mi nagy reményeket fűzünk. Igaz, hogy már maga az elnevezés is többféleképpen értelmezhető. Nemzeti iskolán sokan nemcsak az olyan iskolát értik, amelyben anyanyelven folyik az oktatás, hanem az olyat is, ahol az anyanyelvet csak tantárgyként tanítják, s még a mari nép történetét és kultúráját is oroszul adják elő. Úgy gondolom, hogy csak az első típus nevezhető valódi nemzeti iskolának.

A nyelvhasználat helyzetének lényeges javulása, ennek kapcsán a nemzeti identitás megerősödése elsősorban az anyanyelvű oktatástól várható. Az volna az ideális, hogyha a köztársaság valamennyi oktatási intézménye – beleértve a főiskolákat is – lehetőséget biztosítana a cseremis nyelvén történő ismeretszerzésre. Ettől az eszményi állapottól sajnos még messze vagyunk. Oroszország felsőoktatási rendszerében jelenleg az orosz az egyedüli oktatási nyelv, emiatt a középiskolák végzős növendékeinek alapos nyelvismerettel kell rendelkezniük, ha folytatni kívánják tanulmányaikat.

Az iskolai oktatásnak kezdetben feltétlenül anyanyelven kell folynia, az alsó osztályokban az orosz csak mint külön tantárgy szerepeljen. Fokozatosan kell meg-

történnie az orosz nyelvű oktatásra való átállásnak, úgy, hogy a cseremisiz nyelv és irodalom tantárgyként megmaradjon a középfokú képzés befejeződéséig.

* * *

Az átmenet csak akkor lehet sikeres, ha a társadalmi tudatban gyökeres változás megy végbe. Az anyanyelv, a mari kultúra, a nemzeti hagyományok megőrzéséhez éppúgy szükséges a cseremiszek belső igénye, nemzeti megújulásukban való érdekeltségük felismerése, mint az állam kedvező politikája és a társadalmi szervezetek – köztük a *Marij Usem* – tevékenysége.

Amíg meg nem szabadulunk a belénk sulykolt alacsonyabbrendűségi komplexustól, amíg a nemzeti megújulásra irányuló törekvés nem válik a cseremisiz közgondolkodás meghatározó elemévé, addig semmiféle külső befolyás, semmilyen programok, segélyalapok nem mentenek meg bennünket.

Fentebb azt írtam, hogy felnőtt egy gyökereitől elszakított ifjú nemzedék, mégis örömmel tapasztalom, hogy ez a megállapítás nem vonatkoztatható a fiatalság egészére. Szülőknek, pedagógusoknak egész sor településen sikerült felkelteniük a hazai kultúra, az anyanyelv és a szokások iránti érdeklődést gyermekeikben, illetve tanítványaikban. Van esélyünk tehát az etnikai leépülés folyamatának megállítása. Emlékszem, hogy az 1989 májusában Joskar-Olában rendezett I. Finnugor Írótalálkozó résztvevőinek a folklórműsor megtekintése után az volt az egyöntetű véleménye: van jövője annak a népnek, amely ezt a folklórt, ezt a sokszínű népi kultúrát meg tudta őrizni. Mi, akik sokszor már kilátástalannak véltük a helyzetet, akkor új impulzust kaptunk népünk újjászületése és Európához való csatlakozása érdekében végzett munkánk folytatásához.

Izgalom és reménykedés van bennünk, cseremiszekben is, akárcsak a többi kis nép fiaiban. Sorsunk jobbra fordulását várjuk a demokratikus átalakulás kiteljesedésétől, független államaink önkéntes, baráti együttműködésétől, Oroszország új föderatív rendszerétől. Mégis az a legfontosabb, hogy ráeszméljünk: az „élet vize”, amely megmenthet bennünket a haláltól, a birtokunkban van. Magunkban hordozzuk.

A fordító jegyzetei

1. Tyihon Jefremov–Unyzsinszkij a századforduló cseremisz költőinek egyike. Falusi iskolában tanított, munkatársa volt a Mari Kalendáriumnak, pártfogolta a fiatal költőtehetségeket. Amellett, hogy egyházi énekeskönyvet szerkesztett, megírta az első mari nyelvű forradalmi dalokat. Az idézet „Кынеша, шогалша” (Álljatok fel, keljetek fel) című verséből való.
2. A szó eredete nincs megnyugtatóan tisztázva. „A többi uráli nyelvben ezzel egyeztethető szó nincsen, ellenben e szót az indogermán nyelvcsaládnak egy hasonló jelentésű szavával kapcsolták össze, mely a cseremiszbbe a középirániból kerülhetett: vö. óind *máryah* 'fiatal ember, ifjú, kéro', avesztai *marya-* 'legény, ifjú', óperzsa *marika* (<**mariya-ka-*) 'alattvaló, a katonai kíséret tagja'” (Hajdú Péter: *Az uráli nyelvészet alapkérdései*. Tanácskiadó, 1981. 48. old.).
3. „... a mai csuvasok – a volgai bolgárok utódai – *sarmis* néven ismerik őket (vö. még tatár *cirmis*). E szónak is bizonytalan a magyarázata: egyesek a csuvas *šar(ə)* 'hadsereg' szó származékának vélik...” (ld. a 2. jegyzet forrását). Kapcsolatba hozható csuvasos jellegű jövevényszavunkkal, a *sereg*-gel.
4. IV. (Rettegett) Iván 1552-ben foglalta el Kazany városát, ezzel megsemmisítő vereséget mért a tatár kánságra. A Közép-Volga vidék népeinek többsége (a mordvin, a csuvas, a mozsar [!] és a hegyi cseremis) ekkor már az orosz birodalom oldalán állt, és katonai támogatást nyújtott a hadjáratához. A hegyi cseremiszekkel ellentétben a mezei marik szembefordultak az orosz hódítókkal.
5. Az „élet vize” – ez az általánosan elterjedt folklórelem – a cseremisz hagyománynak is része. Volga melléki nyelvrokonaink így nevezik: *iläš büt*. A Szanukov által említett legenda verses feldolgozása Valentyin Kolumb nevéhez fűződik (ld. *Finnugor-szamojéd luráil regék és mondák*. Szerk.: Domokos Péter. Móra Könyvkiadó, 1984.). Szergej Csavajn egyfelvonásos mesejátékot írt „*Az élet vize*” (Ильш вуд) címmel (ld. Tiszatáj, 1972. 2. sz.).
6. Szergej Csavajn (1888–1942) sokoldalú és termékeny alkotó: költő, dráma- és prózaíró. A cseremisz szépirodalom megeremtőjeként tisztelik. A személyi kultusz áldozata lett.
7. A *Mari Kalendárium* első füzeté 1907-ben látott napvilágot. 1913-ban történt betiltásáig nyolc számot ért meg. A kalendáriumlapokon publicisztikák, közgazdasági, népszerű tudományos cikkek mellett helyet kaptak a mari népköltészeti alkotások, továbbá az első cseremisz írók és költők (Sz. G. Csavajn, N. Sz. Muhin. V. M. Vasziljev stb.) művei is.
8. A „*Beutaló az életbe*” volt az első szovjet hangosfilm. Jivan Kirilja különben költőként is jelentős.
9. A Volga jobb partján élő hegyi cseremiszek által beszélt nyelvet a nyelvészek túlnyomó többsége mari nyelvjárásnak tekinti. Egyes cseremisz tudósok, irodalmárok azonban más

véleményen vannak. Például Iván Gornij hegyi cseremiszt költő, az У сем (Új dallam) folyóirat főszerkesztője ezt vallja: „Egy cseremiszt nép van, de az kétféle nyelven beszél”. A szintén hegyi Szanukov professzor vélekedése szerint: „Nem igaz, hogy csak nyelvjárási eltérések vannak a hegyiek és a mezeiek nyelvében. Olyan mértékben különbözik a kettő egymástól, mint az orosz a bolgártól vagy a lengyeltől. A mezei és a hegyi marik nem értik meg egymást, ha csupán a saját nyelvüket ismerik”. (I. Gornij és Ksz. Szanukov szóbeli közlése. 1993.)

10. Természetesen itt is a Mari Köztársaság Legfelsőbb Tanácsáról van szó.
11. Lásd a II. mellékletben szereplő népszámlálási adatokat.
12. Mari El megállapodást kötött Baskorsztánnal és Tatarsztánnal. A köztársaságok vállalták, hogy biztosítják a területükön élő nemzetiségek számára a nyelvhasználat és a művelődés feltételeit. Az együttműködés eredményes. A Mari Köztársaságban élő mintegy 44 ezer tatárnak anyanyelvű lapjai, több járásban iskolái vannak. A TV havonta egy alkalommal nemzetiségi műsort sugároz számukra. Tatár nyelvű művelő társaság alakult Joskar-Olában. Nemrégiben épült egy mecset.

A Zvenyigovói járás két falucsoportjában csuvas nyelven folyik az oktatás. (Az 1989-es népszámlálás 9 ezer csuvaszt regisztrált a Mari Köztársaság területén, az említett járásban jelentős a számuk: meghaladja a 3 ezret.)

Van néhány kistelepülés az ország keleti szögletében, Karligan környékén, ahol számottevő udmurt lakosság található. Ott anyanyelvű oktatásban részesülnek a gyermekek, és udmurt amatőr művészeti mozgalom működik. (Egyébként a köztársaságban összesen 2.500 udmurtot tartanak számon.)

Jó kapcsolatot alakított ki a mari kormányzat az Orosz Föderációhoz tartozó Kirovi Terület, valamint a Nyizsnyij Novgorodi (Gorkiji) Terület vezetésével az ottani nagy létszámú cseremiszt lakosság érdekében. A Kirovi Területen (ahol legalább 45 ezer mari él) az említett két iskolán kívül mari kulturális központ is létesült, a Nyizsnyij Novgorodi Területen (ott 8 ezer cseremiszt regisztráltak) úgyszintén. A Jekatyerinburgi – vagyis Szverdlovszki – Területen, ahol 1989-ben több mint 30 ezren vallották magukat cseremisztnek, szintén indultak mari iskolák, szerveződtek folklóregyüttesek; ezek egyikével, a Чолга шӹдыр (Ragyogó csillag) táncsoporttal e fordítás készítőjének is volt szerencséje megismerkedni.

Hangsúlyozni kell, hogy az előrelépés nem csupán az állami szervek közötti kapcsolat javulásának köszönhető, hanem a Мари Ушем (Mari Szövetség) tevékenységének is. (A jegyzet Kszénofont Szanukov szóbeli közlése /1993./ alapján készült.)

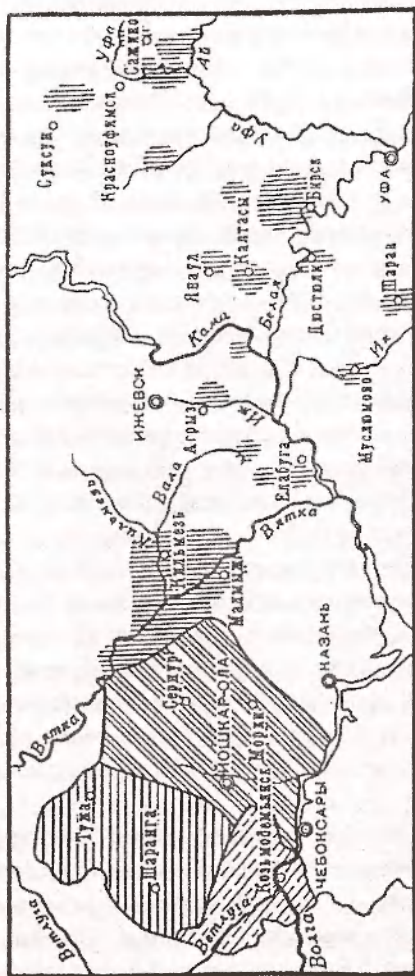
13. A szerző itt a „szubetnosz” szót használja.
14. A mari nyelv jelenleg két történetileg kialakult irodalmi normával rendelkezik: a mezei-keleti és a hegyi irodalmi nyelvvel (Основы финно-угорского языкознания /мари́йский, пермские и угорские языки/. Ред.: В. И. Лыткин, К. Е. Май-

тинская, К. Редее. Москва, 1976. 18.). Már a legelső nyomtatásban megjelent, irodalmi értéket képviselő alkotások között találhatók hegyi cseremisiz nyelvjárásban írottak, például abban az 1782-es keltezésű könyvben, amelynek címe: „*A kazanyi fő kormányzósági hivatal megnyitásának alkalmából szerzett prózai és verses művek*”. Venjamin főpát 1808-ban mezei cseremisizre fordította a Katekizmust. 1821-ben került sor az Evangélium hegyi mari fordításának kinyomtatására (Мя Осподьнан Иисус Христосан святой Евангелия). A XIX. század végéig mintegy félszáz vallásos tárgyú könyvet adtak ki – részben hegyi, részben mezei, részben a mezeihez közel álló keleti nyelvjárásban – a Gurij érsek nevét viselő missziós társaság (братство во имя святителя Гурия) tevékenységének eredményeként. (Gurij – azaz Grigorij Rukotyin – kazanyi érsek állította össze még 1555-ben az első cseremisiz ábécét.) A kiadványok között voltak templomi énekgyűjtemények, szentek életéről szóló történetek, sőt tankönyvek is. 1871-ben született meg „*A hegyi cseremisiz gyermekek olvasástanításának egyszerű eszköze*”, 1873-ban az „*Ábécéskönyv mezei cseremiszek számára*”. 1874-től kezdve olvasható az Újszövetség mezei mari nyelvjárásban, a fordítást a cseremisiz születésű N. Udjurminszkij készítette. Még a XX. század elején sem alakult ki egységes irodalmi nyelv. A *Mari Kalendárium* szerzőinek műveiben jelentős dialektusbeli eltérések mutatkoznak annak ellenére, hogy a szerkesztők megpróbálták egységes normarendszert kidolgozni és elfogadtatni. A szovjethatalom első éveiben tovább színesedett a paletta: igen sok helyi kiadvány jelent meg különféle tájnyelveken. Ez az állapot a Mari Autonóm Terület kialakítását követően (1920 után) szűnt meg. Ekkor a központi és a helyi vezetés egyaránt az egységes, „összszemzeti” irodalmi nyelv létrehozását tűzte ki célul, átmenetileg (!) azonban engedélyezte az irodalmi alkotások két nyelvjárásban – mezei és hegyi dialektusban – történő kiadását... (A jegyzet készítéséhez felhasznált irodalom: Основы финно-угорского языкознания /мари́йский, пермские и угорские языки/. Ред.: В. И. Лыткин, К. Е. Майтинская, К. Редее. Москва, 1976. 15–18.). Ehhez hozzá kell tenni, hogy az 50-es évektől kezdve négy évtizeden át nem jelenhetett meg önálló hegyi cseremisiz folyóirat, több mint negyedszázadon keresztül még újság sem.

15. A kihalófélben lévő növény- és állatfajok *Vörös könyvé*n kívül létezik egy észti tudósok által szerkesztett kötet, amely a végveszélybe került oroszországi kis népeket sorolja fel és ismerteti: M. Kolga – I. Tonurist – L. Vaba – J. Viikberg: *Vene impeeriumi rahvaste punane raamat* (Az Orosz birodalom népeinek vörös könyve). 1993-ban adták ki Tallinnban. A Szanukov eredeti (orosz nyelvű) tanulmányának megjelenését követő évben kiadott kötetben az összes Oroszország területén élő finnugor nép szerepel, beleértve a cseremiszeket is.

Схематическая карта диалектов марийского языка
(A cseremisiz nyelvjárások vázlatos térképe)

I. MELLEKLET

	горное наречие (hegyi nyelvjárás)		северо-западное наречие (északnyugati nyelvjárás)		луговое наречие (mezei nyelvjárás)		восточное наречие (keleti nyelvjárás)

A térkép eredetije az alábbi forrásmunkában található:

Основы финно-угорского языкознания (марийский, пермские и угорские языки).
Ред.: В. И. Латыкин, К. Е. Майтинская, К. Реден. Москва, 1976.

A cseremszek lélekszáma 1989-ben
a Szovjetunó területén összesen. 670.868, a Magyar ASZSZK-ban 324.349

Baskíriában	105.768	az Irkuszki Területen	2.172
a Kirovi Területen	44.496	a Novoszibirszki Területen	2.088
a Szverdovszki Területen	31.297	a Jakut ASZSZK-ban	1.166
Tatarsztánban	19.446	Beloruszliában	906
Kazahsztánban	12.201	Tadzsikisztánban	606
az Udmut ASZSZK-ban	9.543	Türkmenisztánban	506
a Tyumenyi Területen	9.028	Lejtoriszágban	470
(a Hanti-Manszi Autonóm Körzetben)	5.801)	Karéliában	425
(a Leningrádi Autonóm Közetben)	1.197)	Grúzliában	424
a Nyiznyij Novgorod Területen	7.942	Kirgizliában	419
a Volgográdi Területen	7.815	Moldáviában	397
a Krasznojarszki körzetben	7.748	a Buljati ASZSZK-ban	388
(a Hakasz Autonóm Területen)	848)	Esztoriszágban	359
(az Evenki Autonóm Körzetben)	75)	a Moldvai ASZSZK-ban	333
(a Dölgán-Nyenc Autonóm Közetben)	73)	Azerbajdzsánban	274
az Ukrán ASZSZK-ban	7.368	Litvániában	241
a Pernyi Területen	6.576	a Csukcs Autonóm Körzetben	182
(a Komi-Fermei Autonóm Közetben)	52)	a Kalmük ASZSZK-ban	181
a Szaratovi Területen	5.318	a Zsúd Autonóm Területen	167
a Kujbisevi (Szamarai) Területen	4.433	a Tuval ASZSZK-ban	107
a Csehabinszki Területen	4.275	a Csacsn-Ingus ASZSZK-ban	94
a Komi ASZSZK-ban	4.067	a Kapsard-Balkar ASZSZK-ban	93
a Csuvass ASZSZK-ban	3.799	az Aga Buria Autonóm Körzetben	76
a Krasznojarszki körzetben	3.603	a Kara-szaj-Csekesz Autonóm Területen	76
(az Adge Autonóm Területen)	213)	Észak-Csasztiában	76
a Ricszovi Területen	3.401	Dagestánban	68
a Uzbegisztánban	2.964	az Altaj-Hegyvidéki Autonóm Területen	45
a Moszkvai Területen	2.544	a Koriak Autonóm Közetben	40
a Kemerovói Területen	2.311	Örményországban	35

a Szovjetunó más területeire együttesen 28.162

III. MELLÉKLET

A Mari Köztársaság lakosságának nemzetiségi összetétele 1989-ben

1. orosz	—	355.973	23. görög	—	87	45. kalmük	—	15
2. mari	—	324.349	24. kirgiz	—	84	46. tabaszarán	—	15
3. tatár	—	43.850	25. komi	—	78	47. karacsáj	—	13
4. csuvas	—	8.993	26. oszét	—	78	48. karakalpak	—	11
5. ukrán	—	5.344	27. litván	—	77	49. ufgur	—	11
6. udmurt	—	2.457	28. bolgár	—	71	50. abház	—	10
7. mordvin	—	1.749	29. tadzsik	—	71	51. haksz	—	9
8. belorusz	—	1.404	30. lezg	—	55	52. lák	—	8
9. német	—	544	31. lett	—	43	53. cserkesz	—	6
10. azerbajdzsán	—	520	32. csecsen	—	40	54. burját	—	5
11. örmény	—	440	33. észt	—	40	55. nogaj	—	4
12. zsidó	—	424	34. karjalai	—	37	56. altaji	—	3
13. baskír	—	316	35. ingus	—	35	57. balkár	—	3
14. grúz	—	294	36. koreai	—	31	58. hanti	—	3
15. moldován	—	292	37. komi-permják	—	26	59. agul	—	2
16. üzbég	—	259	38. kumik	—	24	60. dolgán	—	2
17. kazah	—	233	39. kabard	—	23	61. korják	—	2
18. krími tatár	—	183	40. jakut	—	22	62. nyenyec	—	2
19. türkmén	—	180	41. gagauz	—	21	63. manyisi	—	2
20. avar	—	109	42. finn	—	18	64. evenki	—	2
21. cigány	—	107	43. darg	—	17	65. rutul	—	1
22. lengyel	—	105	44. adige	—	16	66. tuva	—	1

egyéb nemzetiségű: 83

IV. MELLÉKLET

A városi és a falusi lakosság nemzetiségi összetételének változása a Mari ASSZK-ban

nemzetiség	összlakosság			városi lakosság			falusi lakosság		
	1970.	1979.	1989.	1970.	1979.	1989.	1970.	1979.	1989.
orosz	320.825 46,8 %	334.561 47,5 %	355.973 47,5 %	202.257 72,2 %	251.694 67,5 %	289.786 63,4 %	118.568 29,3 %	82.867 25,0 %	66.187 22,7 %
mari	299.179 43,7 %	306.627 43,5 %	324.349 43,3 %	43.776 15,6 %	81.004 21,7 %	119.472 26,1 %	255.403 63,1 %	225.623 68,1 %	204.877 70,1 %
tatár	40.279 5,9 %	40.917 5,8 %	43.850 5,9 %	18.439 6,6 %	25.309 6,8 %	30.171 6,6 %	21.840 5,4 %	15.608 4,7 %	13.697 4,7 %
csuvas	9.032 1,3 %	8.087 1,2 %	8.993 1,2 %	4.672 1,7 %	5.487 1,5 %	6.298 1,4 %	4.360 1,1 %	2.600 0,8 %	2.695 0,9 %
ukrán	4.563 0,7 %	4.454 0,6 %	5.344 0,7 %	3.687 1,3 %	3.494 0,9 %	4.393 1,0 %	876 0,2 %	960 0,3 %	951 0,3 %
udmurt	2.594 0,4 %	2.455 0,4 %	2.457 0,3 %	238 0,1 %	403 0,1 %	508 0,1 %	2.356 0,6 %	2.052 0,6 %	1.949 0,7 %
mordvin	1.714 0,2 %	1.686 0,2 %	1.749 0,2 %	1.436 0,4 %	1.372 0,3 %	1.479 0,3 %	278 0,1 %	314 0,1 %	270 0,1 %
belorusz	1.150 0,2 %	1.249 0,2 %	1.404 0,2 %	908 0,3 %	1.038 0,3 %	1.183 0,2 %	242 0,1 %	211 0,1 %	221 0,1 %
egyéb	5.412 0,8 %	4.171 0,6 %	5.213 0,7 %	4.758 1,7 %	3.235 0,8 %	3.928 0,9 %	654 0,1 %	936 0,3 %	1.285 0,4 %
Mari ASSZK	684.748	704.207	749.332	280.171	373.036	457.218	404.577	331.171	292.114

A statisztikai adatok forrása: МАРИЙЦЫ (статистический сборник). Йошкар-Ола, 1992.

BUDAPESTI FINNUGOR FÜZETEK

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Finnugor Nyelvtudományi Tanszéke
és a Numi-Tórem Finnugor Alapítvány tudományos kiadványsorozata

*

A sorozat eddig megjelent füzetei:

1. EUGEN HELIMSZKIJ: *A szamojéd népek vázlatos története*. Fordította: KATONA ERZSÉBET. Budapest 1996. 27 oldal.
2. KSZENOFONT SZANUKOV: *A cseremiszek múltja, jelene és jövője*. Fordította, jegyzetekkel és mellékletekkel ellátta: KEMÉNY ATTILA. Budapest 1996. 27 oldal.

*

Előkészületben:

3. IVAN ANDREJEVICS JEFIMOV: *Mordvinok. A túlélés és az újjászülés útjai*. Fordította: KATONA ERZSÉBET. Budapest 1996.

Tisztelt Barátunk!

Amint bizonyára Ön előtt is ismert, a magyarság legközelebbi rokonai a finnugor népek. A finnugor családon belül éppen mi, magyarok vagyunk a legtöbben, majd tízenöt milliónyian. A finnek lélekszáma kb. öt millió, az észtek egy milliónyian vannak.

A felsorolt számszerű adatok mellett a finnekről, észtekről az emberek többsége tudja, hogy önálló államban élnek. Köztudott az is, hogy az észtek a Szovjetunió felbomlásakor nyerték vissza függetlenségüket, és Észtország területét nemrégiben elhagyták az utolsó orosz csapatok is.

A közelmúlt politikai változásai azonban nemcsak a magyarokat és észteket rázták meg, hanem az Oroszország területén élő többi kis finnugor népet is. Ezeknek a népeknek a körülményeiről, múltjáról, politikai és gazdasági kilátásairól azonban jóval kevesebb információ jut el hazánkba. Sokan hallottak már a manyisi és a hanti népről, tudják, hogy ők a magyarok legközelebbi nyelvrokonai. Azt azonban már kevesebben tudják, hogy ezek a pár ezres lélekszámúra fogyott népek esetleg létezésük utolsó óráit élik. Oroszországban létezik ugyan egy Hanti-Manysi Autonóm Körzet, de ott a hanti és manyisi őslakosok már csak az összlakosságnak mintegy fél százalékát alkotják. Területükre hatalmas kőolajipar települt, pusztítva az őslakosoknak élelmet adó erdőket, szennyezve a korábban halban oly gazdag folyókat.

Más jellegű, de hasonló horderejű problémákkal küzd az Oroszországban élő többi finnugor nép is. Fokozottan érinti őket Oroszország politikai és gazdasági válsága. A komik, udmurtok, marik, mordvinok legfontosabb feladata, hogy autonóm köztársaságaikban népük és nemzeti kultúrájuk számára kivívják az orosz népességgel egyenlő jogokat, egyenlő bánásmódot. Gazdasági téren meg kell oldaniuk például a hadiüzemek átszervezését, a mezőgazdaság hatékonyabbá tételét.

Egyes kisebb baltikumi finnugor népek pedig, amelyeknek még a neve sem igen ismert hazánkban, már az utolsó utáni pillanatban vannak. A vepszék pár ezer fős népének szinte újra kell tanulnia nyelvét, kultúráját. Még náluk is kevesebben vannak azonban az inkerik és a lívek. A lív nyelvet már csak egy kb. ötven fős közösség beszéli.

A finnugorság vezető ereje kétségtelenül az önálló államisággal rendelkező finn, észti és magyar nép. Oroszország finnugor népei tőlünk várják a segítséget. Gazdasági téren a legtöbb segítséget jelenleg Finnország tudja nyújtani, de a régi gazdasági kapcsolatok újraélesztésével jelentős szerepet játszhatnak a magyarok is a térség fejlődésében. Kulturális téren, a nemzeti kultúra ápolásában, az anyanyelvi oktatás fejlesztésében azonban nyelvrokonaink számára kiemelkedő jelentőségűek az ezeréves államisággal és nemzeti kultúrával rendelkező magyarok tapasztalatai. A magyar segítőkészséget jelzi Göncz Árpád államfő 1993 nyarán tett látogatása az oroszországi finnugor népeknel.

Göncz Árpádot útjára szaktanácsadói minőségben elkísérte Domokos Péter, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Finnugor Tanszékének vezetője is. Hazatérése után a segítség szándékától vezérelve a finnugrisztikai tudományok más kiemelkedő képviselőivel és gazdasági szakemberekkel együtt létrehozta a Numi-Tőrem Finnugor Alapítványt.

Az oroszországi finnugor népekkel folytatott kulturális és gazdasági kapcsolatok elmélyítésében bizonyára Önnek is segítségére tudnának lenni a hazai finnugor tudományok elismert képviselői. A Numi-Tőrem Finnugor Alapítvány célja a kis finnugor népek nemzeti öntudatra ébredésének támogatása, nyelvrokonaink fellendülő finnugrisztikai oktatási és kutató tevékenységének segítése, valamint a finnugor népek és nyelvek oktatásának és kutatásának támogatása hazánkban.

Ha Ön is egyetért ezekkel a célokkal, kérjük, támogassa a Numi-Tőrem Finnugor Alapítványt. Az APEH határozata értelmében alapítványunk támogatónak adóalapcsökkentési kedvezményre jogosító igazolást adhatunk ki.

Az alapítvány bankszámláját a Magyar Hitel Bank kezeli, száma:

MHB 10200830-323 18760

Köszönjük, hogy tájékoztatónkat figyelmesen elolvasta. Ha alapítványunk támogatása mellett dönt, bizonyos lehet benne, hogy hasznos és jó ügyet támogat!

Segítségét előre is köszöni az alapítók nevében:

Domokos Péter
egyetemi tanár